

דף נז

'כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא — פירש... — ... פשוט וברור שאף שידעו את הל"ב מדות בקבלה למשה מסיני, מכל מקום לא יכלו להשתמש בשום אופן מאופני הדרשות אלא אם כן היה ברור להם שאין טועים בו, היינו שידעו מהלכו לגמרי, ולא היתה להם פירכא בכל התורה כולה, כי אם היתה להם פירכא, הוכרחו לדעת שיש כאן איזה פרט שנשכח בפרטיות אופני הדרש בחלק המיוחד הזה שהיתה בו הפירכא.

והנה הפירכא נגד דרשת האתין היתה לא רק מסברא אלא ממש מבחינת נמנע, דמה שייך לרבות לירא ממנו כמו מהקב"ה; ובכן הרי מוכרח שהיה כאן איזה חסרון בקבלתם. ואף שידעו שקבלתם מוסמכת וברורה, מכל מקום לא היו רשאים להשתמש בה עד שתתיישב הפירכא.

וזוהו שאמר ר' שמעון העמסוני 'כך אקבל שכר על הפרישה', דהיינו שההלכה היא שיפרוש כשם שהיתה הלכה שידרוש, וממילא שעשה שתי מצוות, הדרישה והפרישה, ולא שהדרישה היתה מצוה בטעות, דאי הכי היה צריך לומר כשם שסברתי לקבל שכר על הדרישה כך אם גם אין לי עכשיו מצוות הדרישה, שבטעות היתה, אבל תהיה לי מצוות הפרישה, דהיינו הבירור והחרטה מן הטעות.

(מתוך 'מכתב מאליהו' ח"ד עמ' 353)

'את ה' אלקיך תירא — לרבות תלמידי חכמים' —

— מכמה מקומות מבואר שחייב כבוד רבו ויראתו, גדול יותר מכבוד ויראת אביו ואמו (עפ"י ירושלמי, מובא בר"ן נדרים סד; טו"ד ריש רמב; הגהות יד שאול יו"ד רכח, יא. וע' בשלמי נדרים ובהידושי בתרא — נדרים שם). ושאלו האחרונים, הלא כשם ש'מורא רבך כמורא שמים', כך גם הוקש כבוד הורים לכבוד המקום? ותירץ הפרישה (יו"ד שם): 'יש לומר, שכל המוקש אינו שוה לגמרי אל אשר ניקש לו, משא"כ מורא רבך כמורא שמים דדרשוהו חכמים מאת ה'א תירא — לרבות רבו, הרי נכתבו שני המוראות במקרא אחד, להודיע שהם שוים לגמרי'. (במקום אחר (ר"ס רמ) כתב הפרישה שהקש בין כבוד אב ואם לכבוד המקום אינו הקש גמור. ולדבריו אלו קושיא מעיקרא ליתא. אך לכאורה אין משמע כן בתוס' ביבמות ו. ד"ה ניגמר). ותמה הט"ז, הלא כל שהוקש לחבירו אין ביניהם חילוק כלל?

בהסבר הדבר, כתב הגר"י מרצבך זצ"ל (עלה יונה עמ' פט-צה): יש להבחין בין דבר הנלמד מהקש או נלמד מריבוי הכתוב; אם כי כלל הוא ש'אין היקש למחצה', אך ההיקש אינו מתייחס אלא לדינים היוצאים ולא למהות הענין, לא כן כשנתרבה מאת ה' אלקיך תירא — הכוונה היא שאף יראת ת"ח כלולה בעשה זה, שרצון התורה לירא את האלקות שברבו, את עצמות כבוד השכינה השרויה עליו, את דבר ה' ותורתו שבפיהו, אותו הוא מכבד וירא.

טעמו של שמעון (נחמיה) העמסוני שפרש מלדרוש כן — כתב רבי יעקב מולין (שו"ת מהרי"ל, א), לפי שרחוק הוא מן הדעת לרבות יראת בשר ודם על חבירו. וגם כמה וכמה מקראות מורים כן, שאין לירא מבשר ודם בלתי מהשי"ת לבדו. והיה נראה בעיני החכם, אם היה מרבה שום דבר, ח"ו מיחזי כשתי רשויות, ופן יעשוהו עבודה זרה ח"ו כיון שציותה תורה לירא אותו, ועל כן פירש ורצה לקבל שכר על הפרישה, להורות לתלמידים שכולם (כל האתין) — לאו דוקא, כדי שלא יעמיקו ח"ו ויבואו לידי מכשול. [ומורא אב ואם — ענין אחר הוא, לא משום קדושה שבקרבם, ואין חשש שיעשם אלהות, כמו שכתבו התוס'].]

ובזה יובן מדוע לא פרש כשהגיע לכתוב ואהבת את ה' אלקיך — כי ודאי נתרבו תלמידי חכמים למצות אהבה, שמצוה לאהבם אהבה עזה כנפשו ולהדבק מהם. אבל לענין היראה נמנע מלדרוש כן מן הטעם האמור. (וע"ע בפני יהושע).

ובא רבי עקיבא וחיידש 'לרבות תלמידי חכמים', כיון שהתרבה מאת ה' א' תירא, ו'את' — טפל הוא, שמע מינה שמורא הקב"ה למעלה ממורא בשר ודם, אלא שצריך גם כן לירא ממנו. ולכן אין חשש לטעות התלמידים. עד כאן משו"ת מהרי"ל. (וע"ע רשב"א).

בשם רבי פנחס מקוריץ זצ"ל מובא ('אמרי פנחס' — השלם, ליקוטי הש"ס), להסביר דרשת רבי עקיבא בדרך זו: 'את' — עם — ה' אלקיך' — היינו, אדם שהוא מקורב ודבק בה' ונטפל לו — אותו תירא.

— במהותה של יראה זו, כתב רבנו צדוק הכהן זצ"ל (בי"ג מידות והנהגות' — ריש ספר אור זרוע לצדיק. על סמך הגמרא ביבמות ו: 'לא ממקדש אתה מתירא אלא מי שהזהיר על המקדש'): 'אין לירא מדבר מקודש אלא ממי שהזהיר על הדבר, ואפילו מאדם מקודש ותלמיד חכם' [יבמות ו.].

— 'כי כשירא את ה' ומאמין בו, אז הוא דבוק ביראת התלמיד-חכם, והתלמיד-חכם בהתדבקן ביראת ה', מדבק עמו כל היראות אמיתיות והנמשכים אחריו. ושורש זה אמר אא"ז זללה"ה באמרם ז"ל (ברכות לג:): 'אין, לגבי משה מלתא זוטרתא הוא' — ופשוט כשהם יראים ממשה, אזי היראה מלתא זוטרתא הוא, כי משה היה מדבקן ביראה הפנימית על ידי התדבקם בו. כך נראין לי דבריו'. (דגל מחנה אפרים — ליקוטים, תצוה).

ע"ע מהרש"א — פסחים כב; חדושי אגדות מהר"ל — ב"ק מא; ספר הפלאה — כתובות צח; קדושת לוי — לקוטים.

'בעגלה ערופה — מגלן? כפרה כתיב בה כקדשים... מה עגלה ערופה מחיים, אף ציפורי מצורע מחיים... ירידתה לנחל איתן היא אוסרתה...' — במסכת כריתות (כה). מבואר ששנוי הדבר במחלוקת תנאים; האם עגלה ערופה נאסרת מחיים, משעת ירידתה לנחל, או רק לאחר עריפתה. ואף כי איסור זה נלמד מקדשים, אין הכוונה שעגלה ערופה בגדר 'הקדש', שאם כן היה בדין שתיאסר מעת הקדשתה. ועוד, מכך שנאסרת בירידתה לנחל, למד אביי (בסנהדרין מז:): ש'הזמנה — מילתא היא', כלומר בקריאת השם על הדבר והזמנתו ליעודו, חלים כל דיניו. ואילו היה כאן דין הקדש, אין זה ענין כלל לדין 'הזמנה'.

ומדברי התוס' בחולין (פה) משמע שאם הורידוה הזקנים בדעה מסוימת, והוברר שטעו במחשבתם — אין העגלה נאסרת. ומבואר שאף על פי שאין כאן 'הקדש' כאמור, יש דין 'דעת' בהורדה, ורק אז חל עליה שם עגלה ערופה להאסר, ואין ההורדה לנחל מעשה טכני-מציאותי בלבד. אולם כפי הנראה דין 'תנאי' אינו שייך בהורדה לנחל, כשם שאינו בשליחות, שצריכים הזקנים בעצמם להורידה, והרי 'מילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי' (בשם הגר"ח — בחידושים על הש"ס).

נחלקו האחרונים ז"ל אם יש פדיון לעגלה ערופה כהקדש; יש שהבינו מפשטות דברי התוספתא (בפרה ב,ד) שעגלה ערופה נפדית, ואפילו ללא מום. (כך דעת המשנה-למלך (רוצח י,ו). וכן הבין את התוספתא כפשוטה בשו"ת דובב מישרים (ח"ב יב), ועמד על באור משנתנו, מדוע מוכן וקידש בדמי העגלה — מקודשת, הלא דמיה נתפשים בקדושה. ע"ש. וכן הבין בפשטות בשו"ת אחיעזר — ח"ד עה, בהערה לחולין פב. וע"ש בס' עט).

אולם המהרש"ל (בחכמת שלמה על רד"ה בקדשים. וע' מהרש"א ובית מאיר) כתב שאין שייך בה חילול, לפי שאינה הקדש (ולא העיר מהתוספתא). ואפשר שאין שייך להישאל עליה כשם שנשאלים על הקדשים (כן צדד במנחת חינוך תקל, כג).

ויש מי שפרש דברי התוספתא, שכל שנפסלה העגלה בחייה, וכן כשנמצא ההורג — פרח ממנה איסורה, ותצא ותרעה בעדר, לפי שכבר אינה מיועדת לעריפה. (וזכר יצחק ח"א עה, עפ"י הירושלמי סוטה ט,ו).

וכן החזון-איש (פרה ב,י) כתב שאין לה כלל פדיון (ובין השאר העיר ג"כ ממשנתנו, כדברי דובב מישרים הנ"ל), וכוונת התוספתא לענין אחר, שקודם ירידתה לנחל, הגם שייחודה לעגלה ערופה — לא נאסרה כלל ואינה צריכה פדיון באותה שעה, כדין ההקדש.

וע"ע: שו"ת נר למאור לרמ"א רבינוביץ — ה.

דין הנאה שלא כדרך בעגלה ערופה — ע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א רכט,ג.

'נאמר מכשיר ומכפר מבפנים ונאמר מכשיר ומכפר מבחוץ, מה מכשיר ומכפר האמור בפנים עשה בו מכשיר כמכפר, אף מכשיר ומכפר בחוץ...' — פירש רש"י 'מכפר בחוץ' — עגלה ערופה. וכן מבואר בגמרא להלן ובמסכת כריתות (כה). ואמנם מצאנו 'מכפר בחוץ' נוסף — שעיר המשתלח. ואכן רש"י בחולין (קמ). כתב שלמדים צפורי מצורע משעיר המשתלח. ואין זו סתירה לאמור כאן, שנקט דבר אחד משנים.

בבית הלוי (ח"א מג,ה) כתב שאין שייך ללמוד אלא דברים הנוהגים בשני המכפרים, עגלה ערופה ושעיר המשתלח, ולא דברים הנוהגים רק באחד מהם.

'רבי יוחנן אמר משעת שחיטה — שחיטה הוא דאסרה לה' — פירוש, מכך שאסרה תורה את הציפור השחוטה והתירה את המשולחת כדלהלן, מזה למד רבי יוחנן שהשחיטה היא זו האוסרת (עפ"י רמב"ן להלן).

ויש מי שפירש טעמו של רבי יוחנן, שסבר עגלה ערופה לא נאסרה אלא לאחר עריפה ודלא כריש לקיש (ע' חולין פב וכריתות כה — מחלוקת בדבר), והוא הדין לציפורי מצורע הנלמדים ממנה (תורי"ד).

'(ע"ב) 'הרי רובע ונרבע בעדים, דבעלי חיים נינהו ואסירי' — בדין היה שיאמר 'שור הנסקל' — שהוא המקור לאיסור רובע ונרבע. אלא הביא אלו מפני שהם שנים ולא טרח להביא את השלישי (רמב"ן).

'אלא כל שעומד בעיר ויזרקנה חוץ לחומה' — מלשון 'חוץ לחומה' (שהרמב"ם העתיקה) משמע שאין שילוח אלא מעיר מוקפת חומה. ותמה המשנה-למלך (טומאת צרעת יא,א) על מקור דין זה. ובמשך חכמה (מצורע יד,מ) פרש על פי דברי התורה-כהנים, שהשילוח צריך להעשות בתוך מקום שהמצורע משתלח ממנו, והיינו ערי חומה מימות יהושע בן נון. וזהו חלק ממעשה הטהרה, שתישלח הציפור מאותו מקום שהוא נכנס אליו. 'ויש לזה מקום גדול במקובל. ע' רבנו בחיי'. (וכן מתבאר מתוך דברי התוספות בד"ה כל שעומד. ובספר טל תורה לר"מ אריק תמה על דבריהם. ולהנ"ל אתי שפיר).

'לא אמרה תורה שלח לתקלה' — לשון רש"י: '... שתהא למכשול עון וילכדנה אדם ויאכלנה'.

יש שהקשו מכאן על דעת הסוברים שהאיסור לבטל איסורין לכתחילה, אינו איסור תורה אלא מדרבנן (כן דעת רוב הפוסקים, דלא כהראב"ד). והרי מכאן משמע לכאורה שאסור מן התורה, שהרי למדו שהציפור המשולחת מותרת מהתורה, מכך ש'לא אמרה תורה שלח לתקלה' — משמע, הא אם לא היתה מותרת, היה אסור מן התורה לשלחה. (ע' משנה למלך — מעילה ז; שער המלך — מאכלות אסורות טו). ובנודע ביהודה (תנינא. יו"ד מה) מיישב על פי חידושו, שבתערובת 'יבש ביבש', מודים שאר הפוסקים להראב"ד, שאסור הדבר מדאורייתא לבטל.

א. בערוך השלחן (יו"ד צט, כז) נקט לעיקר שכל שהאיסור ניכר בפני עצמו, מן התורה אסור לבטלו בידים. ולמד זאת מתערובת יבש ביבש. [ולכאורה יש לדחות הוכחה זאת]. ובספר מנחת שלמה בתוך דבריו (ס, ה) כתב שמסתבר שיש לסמוך בשעת הדחק על רוב הפוסקים שאינו אלא מדרבנן גם בתערובת יבש ביבש, דלא כהגוב"י והחת"ס.

ב. יש סוברים שאיסורי הנאה אסור לבטלם מדאורייתא לכו"ע. ולפי זה אין כל קושיא מכאן. (וע' שו"ת מהר"ש ח"א קלו). ובמנחת שלמה (שם אות ו) דעתו נוטה יותר שאין איסור מדאורייתא גם באיסור"נ.

והגאון רבי שמעון שקאפ ז"ל (שערי ישר ג, ו. וע"ע שם בשער הספקות פ"ב סד"ה ונראה ברור), דרך אחרת לו בענין; שני דינים חלוקים ביסודם הם: 'ביטול ברוב' ו'הלך אחר הרוב'; איסור שבטל ברוב, ודאי נהפך להיות התר לכתחילה, ואילו היה בזה 'תקלה ומכשול עוון', היה ראוי להמנע מלאכול את התערובת, כשם שאסור לו להביא אדם אחר לידי תקלה. ואף לדעת הראב"ד האוסר מן התורה לבטל איסור, אין זה משום גרימת תקלה בעתיד, כי כאמור האיסור נהפך להתר גמור ואין כאן 'תקלה' כלל. אלא איסור הביטול הוא מצד המעשה עצמו של הפקעת איסורין בדרך זו [ומקורו אינו מסבא דנפשיה, אלא מדין זרוע בשלה].

אבל כאן ענין אחר הוא; לפי שאין כאן דין ביטול ברוב, משום שהצפרים המשוטטות בעולם אינן מהוות קבוצה ויחידה לעצמה, לבטל את הציפור האסורה ש'נפלה' בהם, שאין דין 'ביטול' אלא בתערובת מקובצת במקום אחד. אלא שאדם הלכוד ציפור מותר בה מדין 'הלך אחר הרוב', וענין זה שונה במהותו מענין הביטול, שאינו התר במציאות, אלא שאמרה תורה שלא לחוש לספק איסור במקום שיש רוב התר. ומותר לו (אף לכתחילה) להכנס לספק כזה. ואמנם זה שמשלח את הציפור, ביודעו שהיא אסורה בהנאה, הרי הוא גורם לתקלה, שהרי היא נשארת באיסורה לעולם.

וסיים הגרשש"ק בסוף דבריו: 'פלא בעיני על המאורות הגדולים (הנ"ל) שלא ירדו לזה'. (וכנראה סברו שדין ביטול שייך גם במפורים, כל שלא ניכר האיסור וההתר). ע"ע במובא ביוסף דעת חולין קטו, מהגרז"נ גולדברג שליט"א.

'מה שלי בשלך אסור...' — רש"י פירש שקדשים שנשחטו בחוץ אסורים בהנאה מן התורה, לפי שההקדש נאסר מחיים, ואין מה שיתיר איסור זה, כי אינו ניתר אלא בזריקת הדם כמצוותו. ואילו התוס' חולקים, שאין הכוונה לאיסור הנאה להדיא, אלא שאין עליהם תורת קדשים לעלות למזבח ולפטור את הבעלים מחובתם.

נראה מדברי התוספות שלדעתם אין איסור אכילה והנאה מקדשים שנשחטו בחוץ, או מקדשים שמתו. וכבר עמדו האחרונים מסוגית הגמרא בחולין (פה). ששחוטין חוץ הינם בגדר 'שחיטה שאינה ראויה' לאכילה.

ובספר זכר יצחק (ח"א ג, ב) חילק בין קדשי מזבח, שמלבד איסור מעילה יש בהם איסור אכילה, ובין קדשי בדק הבית שאיסורם הוא איסור מעילה בלבד (כך למד מדברי הרמב"ם). ולפי"ז קדשי בדק הבית שמתו, אכן אין בהם איסור תורה לשיטת התוספות, כיון שבמיתתם יצאו מידי מעילה, שכבר אינם

בכלל 'קדשי ה', כדאמרינן במסכת מעילה (יב.), מה שאין כן בקדשי מזבח. ובספר משך חכמה (משפטים כא, לז) האריך להוכיח ששחוט חוץ וקדשים שמתו אסורין, ובאר הדבר. (וע"ע אור שמח מאכ"א ד, יז). וע' בספר המקנה ובחזון איש (בכורות יח) בהסבר דברי התוס' בכמה אופנים. והיוצא מדבריהם שלפי האמת גם להתוס' שחוט חוץ אסורים מן התורה, אם לא מצד איסור קדשים שבהם, מצד איסור חדש החל על ידי מעשה שחיטתם בחוץ. וע"ע: שו"ת אחיעזר ח"ב ה, ב, כו, ב; קהלות יעקב סי' מד.

*

'עד שבא רבי עקיבא ולימד...'

בכל המשנה, התוספתא, ספרא וספרי, לא נמצא (עפ"י בדיקת מחשב) ביטוי זה, 'עד שבא... ולימד' אלא ביחס לרבי עקיבא (מלבד פעם אחת — ברבן גמליאל). ויתכן לפרש, כלפי מה שאמרו (ביבמות סב:) שהיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם...'. והרי המשנה כולה, התוספתא הספרא והספרי — אליבא דרבי עקיבא הם (כמו שאמרו בסנהדרין פו), כי התנאים השונים אותם, ר' מאיר ר' נחמיה ר' יהודה ור' שמעון — הנם תלמידי ר' עקיבא שהעמיד בזקנותו, לאחר שמתו עשרים וארבע אלף תלמידיו והיה העולם שמם, והם הם העמידו תורה, (כמו שאמרו ביבמות סם). נמצא אם כן שרבי עקיבא ייסד מחדש את התורה שבעל פה. על כן כשהזכירו תלמידיו את דבריו, רמזו במלים הללו, 'עד שבא רבי עקיבא ולימד... את מפעל רבם הגדול שבא והעמיד תלמידים בשנית, ואלמלא היה בא ומלמד כמה היה העולם חסר. (שו"ר שכבר העיר על כך ר"צ הכהן ז"ל ב'לקוטי מאמרים' עמ' 81. וכן הרחיב בזה בספר מגדים חדשים — שבת סד:).

[הנה ציוני המקומות לביטוי זה (במקורות הנ"ל וגם בשאר ברייתות המובאות בתלמוד, מלבד המקבילות): מעשר שני ה, ח; שבת סד: ראש השנה יז: יבמות סב: נדרים כה: ב"מ סב. תוספתא פסחים א, ו; תוספתא מו"ק ב, ו; ספרא — מצורע פ' זבים פ"ט.

ובברייתות שבתלמוד מובא ביטוי זה במקומות ספורים כלפי כמה חכמים: שמעון בן שטח (כתובות פב: להלן סו. וגם כלפיו הוזכר שם ש'היה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה); רבן גמליאל (הזקנים) (עירובין קא: ומו"ק כז:); יהושע בן גמלא (ב"ב כא:); ר' חנניא בן עקיבא (שבת סג:); ר' צדוק (נדה לא:); ר' אושעיא ברבי (תגיגה ז.].

דף נח

זנילף מינה... משום דהוה עבודת כוכבים ושביעית שני כתובים הבאים כאחד' — יש לשאול, כיצד ניתן היה ללמוד שאר איסורי הנאה מעבודת כוכבים, הלא חמורה היא שאסורה במשהו בניגוד לשאר איסורים, כדכתיב ולא ידבק בידך מאומה? ויש לומר, גם חומרא זו בעצמה נכללת בשאלת הגמרא; נלמד שכל איסורי הנאה ייאסרו במשהו כעכו"ם. אבל למסקנא שעבודה זרה חמורה יותר, שתופסת דמיה, שוב אין ניתן ללמוד שאר איסורין מעכו"ם